

УДК 30.378

Костирев Андрій Геннадійович,
кандидат політичних наук, доцент,
Київський славістичний університет
Чернігівська філія
доцент кафедри міжнародних відносин

ЗАПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДІВ МЕДІА-ОСВІТИ У КУРСАХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Автор обґрунтовує необхідність запровадження методів медіа-освіти в курсах викладання суспільно-політичних дисциплін у вищих навчальних закладах для виховання критичного мислення та формування критичної автономії особистості як обов'язкових передумов розвитку демократії в умовах інформаційного суспільства. У статті розкриваються мета, завдання, етапи та конкретні способи використання методів медіа-освіти в курсах суспільно-політичних дисциплін.

Ключові терміни: засоби масової інформації, медіа-освіта, суспільно-політичні дисципліни, критичне мислення, критична автономія;

Автор обосновывает необходимость внедрения методов медиа-образования в курсы преподавания общественно-политических дисциплин в высших учебных заведениях для воспитания критического мышления и формирования критической автономии личности как обязательных предпосылок развития демократии в условиях информационного общества. В статье раскрываются цели, задачи, этапы и конкретные способы использования методов медиа-образования в курсах общественно-политических дисциплин.

Ключевые слова: средства массовой информации, медиа-образование, общественно-политические дисциплины, критическое мышление, критическая автономия.

Author scientifically grounds that implementation of Media Education methods in the University's Social-Political Science courses becomes necessary condition for the creation of critical thinking and personal critical autonomy as a required preconditions for democratization of modern information society. Objects, tasks, stages and ways of Media Education methods using in the University's Social-Political Science courses are discover in this article.

Key words: mass-media, media-education, social-political disciplines, critical thinking , critical autonomy.

У сучасному світі, що вступає у нову постіндустріальну, або ж інформаційну стадію розвитку, саме інформація постає як основна цінність, а медіа виконують функцію основного засобу її розподілу. Посилення впливу засобів масової інформації знаходить своє відображення, зокрема, у медіатизації політики та виникненні явища, яке дяки дослідники називають «владою інформації» [1, с. 96]. В умовах інформаційного суспільства засоби масової інформації постають і як провідний канал політичної комунікації, виконуючи при цьому подвійну функцію: репродуктивну, коли вони відображають політичну ситуацію, і продуктивну, коли вони, формуючи відповідним чином громадську думку, впливають на політичний процес. Крім цього слід зазначити, що медіа-тексти стали невід'ємною частиною навчальних курсів таких дисциплін як «політологія», «міжнародна інформація», «міжнародні організації», «основи геополітики і геостратегії», «міжнародна безпека», «інформаційні війни» та інші. Ось чому для студентів, які вивчають ці суспільно-політичні дисципліни, вкрай важливо оволодіти навичками критичного аналізу та оцінки різноманітних медіа-повідомлень, вміннями розуміти соціокультурний і політичний контексти функціонування медіа у сучасному світі. Цього неможливо досягти без активного запровадження

методів медіа-освіти у курсах означених дисциплін. Тому використання можливостей цих методів для розвитку професійних знань та навичок за допомогою і на матеріалі засобів масової інформації, формування культури спілкування з медіа, творчих, комунікативних здібностей, критичного мислення, вмінь повноцінного сприйняття, інтерпретації, аналізу і оцінки медіа-текстів, формування своєрідного імунітету проти медіа-маніпуляцій уявляється нам дуже актуальним. До того ж, як свідчить світова і європейська практика, медіа-освіта постає невід'ємною складовою сучасної системи вищої освіти у країнах, які приєдналися до Болонського процесу. А на думку українського фахівця Г.В. Онкович «саме медіа-освіта якнайповніше сприяє сучасному гаслу «Освіта протягом життя!» [2, с. 63].

Серед робіт присвячених проблемам медіа-освіти насамперед слід зазначити праці відомого британського медіа-педагога Л. Мастермана, який став фундатором теорії «критичного мислення». Поряд із цією теорією останнім часом разом отримала широке застосування культурологічна теорія, яку розробили британські медіа-педагоги К. Безелгет, Д. Букінгем і Э. Харт.

Авторитетним фахівцем у сфері медіа-освіти є французький вчений Ж. Гонне. У 2001 році його книжка «Освіта і медіа» була перекладена і видана в Україні. Французька школа медіа-освіти представлена також Р. Ла Бордері, який розробляє проблеми взаємозв'язку комунікації, освіти та ідеології, Ж. Жакіно, яка займається проблемами медіа-освіти переважно на аудіовізуальному матеріалі.

Серед американських фахівців можна виділити автора багатьох проектів у сфері медіа-педагогіки С. Гудмена, автора навчального посібника «Телебачення і життя ваших дітей» Г. Де Гаetano, авторитетного фахівця в галузі медіа і медіа-освіти Дж. Леслі, автора кількох навчальних посібників з медіа-педагогіки Р. К'юбі, керівника досліджень з проблем ролі медіа у житті підростаючого покоління К. Монтгомері, відомого дослідника проблем насильства у медіа Дж. Поттера.

Потужна школа медіа-освіти представлена у Канаді. Дж. Пунджете, Р. Схеферд, Б. Дункан, К. Ворнкоп, М. Барон вивчають процес еволюції, розробляють ключові концепції та моделі медіа-освіти, розкривають її основні елементи, досліджують можливості інтеграції медіа-освіти у навчальні курси. Е. Томан розкриває стадії медіа-освіти, а А. Кей конкретизує концепцію критичного мислення.

Німецька школа розглядає медіа-педагогіку (саме німецька школа використовує термін «медіа-педагогіка», тоді як англосаксонська користується терміном «медіа-освіта») як міждисциплінарну галузь, що стосується всіх наук. Німецькі фахівці С. Ауфенбах, Х. Тойнер, Б. Шерб, Д. Шпангел виокремлюють такі взаємопов'язані напрями як суспільно-критичну медіа-педагогіку і політично-мотивовану медіа-педагогіку та визначають їхні основоположні засади.

Австрійська вчена С. Кріксей вивчає особливості медіа-освіти у цифрову епоху. Один з лідерів руху медіа-освіти в Італії Р. Джонателлі присвятив свої праці проблемам взаємодії масової культури, мас-медіа і освіти. Піонер медіа-освіти у Норвегії А.Г. Дал активно займається дидактичними проблемами. Швейцарських вчених Д. Сюсс провів порівняльне дослідження медіа-освіти у 12 європейських країнах.

Вивченню західного досвіду у медіа-освіті присвячені роботи російських авторів А.В. Федорова, А.В. Новікової, Г.В. Михальнової, Г. Максимової, Н.Б. Кирилової та інших. Зокрема А.В. Шаріковим була зроблена спроба адаптувати західний досвід медіа-освіти до російських умов - естетичний підхід був замінений соціокультурним. З 2005 року у Росії під редакцією Голови Російської асоціації кіно-освіти і медіа-педагогіки А.В. Федорова видається спеціалізований журнал «Медіа-освіта».

Вітчизняний доробок представлений працями Г.В. Онкович, Б. Потятинника, Б. Робака, В. Фатиміної, І.М. Чемерис, які в основному присвячені аналізу закордонного досвіду медіа-освіти.

Слід зазначити, що будучи фахівцями медіа-освіти, усі наведені вище автори всебічно і глибоко розробляють концепції, принципи і методи власне цієї галузі. Метою ж нашої роботи є пропозиції щодо можливостей конкретних прийомів застосування вже напрацьованих методів медіа-освіти для підвищення ефективності вивчення ряду суспільно-політичних дисциплін у вищій школі.

Відтак об'єктом роботи є процес вивчення суспільно-політичних дисциплін. А її предметом – використання принципів і методів медіа-освіти у цьому процесі.

Отже новизна роботи полягає у розкритті особливостей використання базових підходів медіа-освіти для формування критичного мислення у студентів з метою застосування навичок такого мислення при аналізі та оцінці явищ і процесів внутрішньодержавного і міжнародного політичного життя.

Методика медіа-освіти є новою и недостатньо відомою в Україні дидактичною галуззю. Звісно викладачі широко використовують пресу, телебачення та Інтернет для збагачення і розвитку академічних курсів. У такий спосіб вони намагаються по-перше, модернізувати свої курси, оскільки, хоча основні концепції залишаються відносно консервативними, але норми права, внутрішні і зовнішні виклики та загрози постійно змінюються, а перебіг подій пришвидшується, а по-друге, педагоги мають на меті навчити студентів вміло нанизувати факти сучасного суспільно-політичного життя на теоретичну нитку. Але необхідно підкреслити, що простого використання медіа-повідомлень у навчальному процесі недостатньо для розуміння сучасних політичних проблем, тому що ЗМІ не тільки відображають реальність, але і репрезентують та великою мірою власне конструюють її, виступаючи не тільки як політичні оглядачі, але й як політичні актори. Мас-медіа повсякчас є вираженням суспільних і політичних відносин, бо самі їх вифарбовують. «Преса завжди набирає форми і забарвлення соціальних і політичних структур, в рамках яких функціонує, - писав Ф. Зіберт. – Надто ж вона віддзеркалює систему соціального контролю, в межах якої регулюються взаємини особистості та

соціальних інститутів» [3, с. 38]. Роль ЗМІ у мобілізації громадськості за останні двадцять років багатократно зростає, а розповсюдження супутникового і кабельного телебачення та Інтернету перетворили медіа у потужного гравця не тільки внутрішньої, але й міжнародної політики. З одного боку, це дозволяє залучити широке коло громадян до обговорення і розв'язання політичних проблем, збільшити можливості для політичної соціалізації, артикуляції та агрегації політичних інтересів, політичної комунікації в цілому. З іншого боку, медіа-простір перетворюється на поле битви між непримиренними політичними супротивниками. Використання ЗМІ як зброї у сучасній інформаційній війні наносить руйнуючу шкоду суспільству. «Ніколи раніше політичні події не породжували так багато галасу – і так мало інформації, так багато критики з боку ЗМІ – і так мало розуміння, - з тривогою зазначає М. Рабой. - Ніколи раніше не потрапляли ми у такий полон ілюзій щодо нашої поінформованості» [4, с. 6]. Розуміння цих суперечностей є необхідним для майбутніх політологів і журналістів. І саме застосування методів медіа-освіти дозволяє не тільки звернути увагу студентів на ці тенденції, але й озброїти їх інструментарієм критичного мислення, який дозволяє викрити сутність проблеми, що ховається у медіа-повідомленні, замінивши таким чином ілюзію поінформованості дійсним знанням.

Запроваджуючи методи медіа-освіти у курси суспільно-політичних дисциплін, які викладаються студентам на кафедрі міжнародних відносин Чернігівської філії Київського славистичного університету, ми виходили з того, що медіа-освіта – це вивчення медіа, яке відрізняється від навчання за допомогою медіа. Медіа-освіта, як зазначає Міжнародна Енциклопедія Суспільних і Біхевіоральних Наук, пов'язана одночасно з пізнанням того, як створюються і розповсюджуються медіа-тексти, так і з розвитком аналітичних здібностей для інтерпретації і оцінки їх змісту, тоді як вивчення медіа зазвичай пов'язується з практичною роботою із створення медіа-текстів. [5, с. 123].

Серед 12 існуючих моделей медіа-освіти, які наводить російський професор А.В.Федоров [6, с. 346-350], ми використовуємо модель медіа-освіти

запропоновану Л. Мастерманом. В основу цієї моделі покладена теорія процесу передачі інформації, згідно з якою розповсюдження повідомлення диференціюється за допомогою сформульованих Г. Лассуелом питань, які розчленують єдиний акт на складові елементи.

Теоретичний опис процесу інформування розглядається у п'яти аспектах:

- 1). Хто повідомляє? - Аналіз управління.
- 2). Що повідомляє? - Аналіз змісту.
- 3). Яким шляхом? - Аналіз способу.
- 4). Кому? - Аналіз аудиторії.
- 5). З яким успіхом? - Аналіз ефективності [7,с. 37].

Усі ці аспекти можуть бути виведені із структури самої системи ЗМІ.

Однак на методологічному рівні, виходячи з теорії Геделя про неможливість доказу непротиріччя формальної системи засобами самої системи і яка передбачає для всебічного дослідження системи застосування сильніших методів, ніж ті, що існують у системі, дослідники масових комунікацій, зокрема В.Борєв та А.Коваленко, вводять ще один аспект: - з якою метою? [8, с. 56] Порівняння аспектів мети і успіху дозволяють нам, таким чином, визначити коефіцієнт впливу інформації, а також поділити процес передачі інформації на власне інформування, маніпуляцію і комунікацію.

Про ефективність діяльності засобів масової інформації, а отже, про її критерії й показники, можна говорити тільки з позицій змін у способі думок і почуттів людей, характері їх практичної діяльності. Роль засобів масової інформації в політиці визначається наявністю чи відсутністю ефекту впливу. Під цим ефектом мається на увазі «наслідок процесу комунікації, при цьому у свідомості індивіда відбувається те, що без акту комунікації не відбувалося б» [9, с. 83].

Ось чому Мастерман вважає, що центральною концепцією медіа-освіти є репрезентація/переосмислення, а її цілі полягають не тільки у вихованні

критичного мислення, але й у формуванні критичної автономії особистості як необхідної передумови розвитку демократії в умовах інформаційного суспільства [10, с. 15-16].

Відтак, основні завдання запровадження методів медіа-освіти у курси суспільно-політичних дисциплін, які покликані сприяти досягненню поставлених цілей, формулюються наступним чином:

- навчити аудиторію аналізувати і виявляти маніпулятивні дії медіа, орієнтуватися в інформаційному потоці сучасного суспільства ;
- розвинути здібності до сприйняття, ідентифікації, інтерпретації, декодування, оцінки, розуміння, аналізу медіа-текстів;
- розширити коло знань соціальних, культурних, політичних і економічних сенсів і підтекстів функціонування медіа в соціумі;
- підготувати майбутніх спеціалістів до ефективної роботи в умовах демократичного суспільства;
- вдосконалити особисті комунікативні якості студентів;
- прищепити навички самовираження за допомогою медіа, створення різноманітних медіа-продуктів/текстів.

Означені завдання досягаються за допомогою використання типових методів: словесних (розповідь, лекція, бесіда, взаємозбагачувальний діалог, обговорення, аналіз друкованих і аудіовізуальних ЗМІ, дискусія і так далі); наочних (проглядання аудіовізуального матеріалу), репродуктивних, дослідницьких, евристичних, проблемних, ігрових (моделювання діяльності творців медіа-тексту, імпровізація і так далі). Дані методи засновані на наступних дидактичних принципах: соціокультурний розвиток творчої особи в процесі навчання, науковість, систематичність і доступність навчання, зв'язок теорії з практикою, наочність, активність аудиторії, перехід від навчання до самоосвіти, зв'язок навчання з навколишньою дійсністю, позитивний емоційний фон, врахування індивідуальних особливостей студентів.

Методологія сучасної медіа-освіти суттєво деталізувала визначені Г.Лассуелом питання, які застосовуються для аналізу процесу інформування

Зважаючи на це, виховання критичного мислення і формування критичної автономії за допомогою методів медіа-освіти у майбутніх бакалаврів і спеціалістів, які навчаються за напрямом «міжнародні відносини», пропонується поділити на два етапи, кожен із яких включає відповідні блоки питань зростаючої складності.

Перший етап (I – III курси) покликаний сформувати у студентів критичний погляд на інформацію, що подається ЗМІ. На цьому етапі студенти вчаться визначати що міститься у рамках медіа-повідомлення, як воно побудовано и що може бути з нього добуто і таким чином вирізняти приховані у цьому повідомленні маніпулятивні технології. За цей час студенти повинні засвоїти 5 стрижневих понять медіа-грамотності, які запропоновані Центром медіа-грамотності Канади:

- 1) всі медіа повідомлення створюються;
- 2) при створенні медіа-повідомлень використовується креативна мова з її власними правилами;
- 3) різні люди сприймають однакове повідомлення по-різному;
- 4) медіа мають вбудовані цінності і точки зору;
- 5) медіа-повідомлення створюються, щоб отримати вигоду або владу [11].

На початковому етапі студентам пропонується здійснити «case-study» дослідження медіа-повідомлень одного ЗМІ (газети, телеканалу), пізніше вони переходять до бінарного порівняння двох різних джерел, а також готують власні медіа-повідомлення (прес-релізи, інтерв'ю, репортажі і т. п.) про події суспільно-політичного життя. В процесі занять із студентами на цьому етапі вивчається вплив медіа на індивідів і суспільство за допомогою так званих «кодів» (умовностей-символів, наприклад, у політичній рекламі).

Отже, аналізуючи медіа-повідомлення, студент має знайти відповіді не стільки на питання що ЗМІ можуть або повинні робити, скільки як вони оперують інформацією у конкретних умовах в залежності від конкретних політичних, економічних, соціальних, культурних та інших чинників.

Наприклад, певні культурні цінності та ідеологічні рамки працівників ЗМІ зменшують здатність ЗМІ виконувати функції незалежного джерела інформації, особливо під час політичних конфліктів та соціальних криз. Як вже зазначалося медіа не представляють нам простого відображення зовнішньої реальності. Скоріше вони представляють старанно і майстерно зібрану конструкцію, яка відображає певний спектр рішень і є результатом взаємодії багатьох різних чинників. Наше ключове завдання на цьому етапі полягає в тому, щоб навчити студентів розбирати цю конструкцію і показати як вона зроблена. Для цього послідовно розвиваються навички студентів знаходити відповіді на 5 ключових запитань, які також були сформульовані Центром медіа-грамотності Канади:

1. Хто створив медіа-повідомлення?
2. Які техніки були при цьому використані, щоб пригорнути мою увагу;
3. Як могли різні люди зрозуміти це повідомлення відмінно від мене?
4. Які стилі життя, цінності, точки зору представлені або упущені у цьому повідомленні?
5. Навіщо це повідомлення було відправлено? [12]

Другий етап (IV – V курси) має на меті напрацювання навичок виявлення більш глибоких проблем, які приховані у медіа-повідомленні: Хто продукує медіа, які ми досліджуємо, і з якою метою? Хто від цього виграє? Хто від цього програє? Хто вирішує? На цьому етапі здійснюється комплексне дослідження соціальних, політичних і економічних чинників, які впливають на формування поглядів окремої особистості, громадської думки і політики в цілому. Студенти вчаться визначати та знімати прикриття, які використовують ЗМІ для того, щоб приховати політичні та корпоративні інтереси уряду, власників або груп тиску. Для цього при аналізі підготовлених конкретних аудіовізуальних та друкованих матеріалів їм пропонується розкрити описані Г.Г. Почепцовим специфічні прийоми інформаційних кампаній такі як зняття захисту і каналізація негативних емоцій, організація подачі матеріалу «своїми очима», зміщення акцентів і зміна масштабів, формування гасел і символізація, міфологізація,

використання подвійних стандартів, моделювання довіри і приєднання, війна іміджів, використання «агентів впливу» і «лідерів громадської думки» з метою досягнення кумулятивного ефекту інформаційної кампанії [13, с. 124-135].

Цей етап передбачає проведення порівняльного аналізу повідомлень кількох ЗМІ, в тому числі не менше двох іноземних (наприклад ОРТ, ВВС, Euronews). Студенти працюють в інтерактивних групах, використовують опитування та інтерв'ю.

Саме цей етап покликаний сформувати основні компоненти критичного мислення у майбутніх спеціалістів по відношенню до подій суспільно-політичного життя, які висвітлюються у ЗМІ, для того щоб дати їм можливість стати активними учасниками процесу політичної комунікації. Ці компоненти виокремив відомий медіа-педагог П. Кіппінг. По-перше, це перевірка власного враження від повідомлення ЗМІ. Для цього треба відповісти на такі питання: Що я вже знаю про цю подію? Як я про це дізнався? Звідки я про це дізнався? Як ця ідея співвідноситься з моїм попереднім досвідом? Після того як враження ідентифіковане треба спробувати знайти відповіді на такі питання, які мають відношення до творців медіа-повідомлень: Хто зробив так, щоб я мав таку думку? Що вони зробили, щоб я мав таку думку? Чому вони це зробили? Що вони думають про мій попередній досвід і можливості порівняння? Другий компонент – це визначення прихильностей / упередженостей того чи іншого ЗМІ. Для цього пропонується відповісти на питання: Що є джерелом цієї інформації або ідеї? Чого виробних хотів досягти, представляючи цю інформацію? Яка інформація була при цьому відкинута? Чи було комусь завдано шкоди цією інформацією і шляхом її розповсюдження? На третій компонент вимагає вміти проаналізувати контекст повідомлення, відповідаючи на питання: Хто розповідає цю історію? Що вони роблять для того, щоб щось виграти або програти від цієї історії чи події? Коли ця подія мала місце? Звідки пішла ця ідея? Четвертий компонент означає пошук альтернативних точок зору та джерел інформації. Для цього треба знайти відповіді на такі питання: Чи існують інші способи для того, щоб подивитися на цю проблему? Чиї точки

зору вони включають? Чиї точки зору є виключеними? Де можна знайти більше інформації про подію? Хто погоджується з представленою точкою зору? Хто не погоджується? Чому? [14]

До викладеного вище слід додати, що завершальним компонентом, який і визначає критичну автономію особистості постає вміння формувати на основі інтеграції попередніх компонентів власної позиції по відношенню до подій суспільно-політичного життя.

Ефективність запровадження методів медіа-освіти оцінюється за двома критеріями:

- здатністю студентів застосовувати їх критичне мислення у нових ситуаціях;

- рівнем відповідальності та мотивації студентів.

Поточний контроль здійснюється в ході семінарських дискусій, на яких обговорюються передбачені планами питання з обов'язковим аналізом медіа-повідомлень, які торкаються поставлених проблем. Проміжний контроль за вказаними критеріями здійснюється під час захисту рефератів, передбачених курсами відповідних дисциплін. Остаточний контроль полягає в оцінці рівня критичного мислення та критичної автономії студентів у ході підготовки і під час захисту дипломних і курсових робіт.

Отже можна зазначити, що запровадження методів медіа-освіти у курси суспільно-політичних дисциплін є ефективною відповіддю на нові виклики, що обумовлені становленням і розвитком інформаційного суспільства, суперечливим впливом мас-медіа як на розвиток демократії в Україні, так і на становлення нового порядку у світі, що глобалізується. Ці методи дозволяють підняти мотивацію студентів, сформувати у них не тільки навички критичного мислення, але й критичну автономію у суспільно-політичній сфері. А як зазначає Т. Фралеї «критична медіа-свідомість, яка фокусується на всіх аспектах діяльності засобів масової інформації, є безцінним для нашої боротьби за встановлення глобальної демократії» [15, с. 131].

Список використаних джерел і літератури

1. Копиленко О.П. Влада інформації. – К.: Україна, 1991.
2. Онкович Г.В. Медіапедагогіка. Медіаосвіта. Медіадидактика. // Вища освіта України. – 2007. - №2.
3. Schramm W., Sibert F., Peterson T. Four theories of the press. – University of Illinois Press. Urbana and Chicago. Illiny Books edition, 1963.
4. Raboy M., Dagenais B. Media and the Politics of Crisis / Media Crisis and Democracy: Mass Communication and Disruption of Social Order. – London: SAGE Publication Ltd, 1995.
5. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. Vol. 14. – London: Academic Press, 2001.
6. Федоров А.В. Медиаобразование: история, теория и методика. – Ростов: ЦВВР, 2001.
7. Lasswell H.D. The structure and function of communication in society // The Communication of Ideas. / Ed.: L. Bryson. – New York: Harper and Brothers, 1948.
8. Боров В.А., Коваленко А.Г. Культура и массовая коммуникация. – М.: Прогресс, 1986.
9. Иванов В.Н., Назаров М.М. Информационное потребление и политические ориентации // Социологические исследования. – 2000. - №8.
10. Masterman L. A Rational for Media Education. / Media Literacy in the Information Age. - New Brunswick and London: Transaction Publishers, 1997.
11. CML - http://www.medialit.org/reading_room/article661.html
12. Там само.
13. Почепцов Г.Г Информационные войны. – Ровно. – 1999.
14. Kipping P. Think TV: A Guide to Managing TV in the Home. - Nova Scotia Department of Education, 2000. - http://www.media-awareness.ca/english/resources/educational/teaching_backgrounders/media_literacy/aspects_critical_thinking_2.cfm
15. Fraley T., Roussanzamir E.L. Critical Media Theory, Democratic Communication, and Global Conflict / Media, Terrorism, and Theory: A Reader / Ed.

By Anandam P. Kavoori and Todd Fraley. – Rowman & Littlefield Publishers. Inc. –
2002.